

EEN MESOLITHISCH LANDSCHAP BIJ DE LEIJEN (FRL.)

Dit artikel is eerder verschenen in Archeoforum nr. 2, jaargang 2, 1997 (ISSN 1386-6095)

Klaas R. Henstra

Inleiding

Als amateur-archeoloog houd je je onder meer bezig met het verzamelen van realia achtergelaten door verre voorouders. Het ontdekken van artefacten op een beperkt gebied kan leiden tot de ontdekking van een nieuwe site: andermaal een stip op de kaart waarbij zoveel mogelijk gegevens, onder meer de coördinaten, worden vastgelegd. Worden op de vindplaats artefacten aangetroffen (bijvoorbeeld spitsen) die kunnen leiden tot het vaststellen van de culturele traditie waartoe zij behoren, dan kun je een dergelijke bewoningsplaats redelijk dateren. Evenwel blijkt de praktijk vaak weerbarstiger dan een simpele theorie.

In veel gevallen - en met name gedurende de overgang van het laat-paleolithicum tot ver in het boreale mesolithicum - is er opeenvolgende bewoning terwijl er tussen de verschillende bewoningsfasen geen of nauwelijks sedimentatie plaatsvond. Met andere woorden de mensen leefden in verschillende perioden op (nagenoeg) dezelfde vloer, wat betekent dat artefacten van al deze bewoningen slechts moeilijk of in het geheel niet van elkaar te scheiden zijn. In een dergelijk geval spreken we van een 'multiple occupation site'.

In het hier besproken gebied bij het meer De Leijen ten oosten van Eastermar in de gemeente Tytsjerksteradiel, lijkt de situatie anders. Sjoerd Spijkstra (Burgum) ontdekte daar in 1981 een kleine vindplaats op een zuidoost-noordwest gelegen dekzandrug. In 1985 informeerde Spijkstra de auteur over deze vindplaats. Henstra verzamelde ter plaatse gedurende twaalf jaar artefacten afkomstig uit molshopen, door vee vertrapte grond en hekkelmateriaal.

De totale verzameling artefacten toont een samenstelling die een datering in het late mesolithicum - mogelijk zelfs een late De Leijen-Wartena Cultuur - doet veronderstellen. Vroeg-mesolithische en vroeg-neolithische componenten ontbreken tot nog toe volledig, zodat hier mogelijk sprake is van bewoning door slechts een bevolkingsgroep die dit gebied exploiteerde. In dat geval is er sprake van een 'single event site'. Om een indruk te geven van de diverse artefacten noem ik een grote vuurstenen dolk, circa 40 trapezia, een rolsteenhamer (Geröllkeule) en een deel van een dergelijke hamer.¹

DE LEIJEN

DRACHTEN

Afb. 1
**Een rolsteenhamer of
Geröllkeule uit Eastermar,
De Leijen.**
(collectie: Sjoerd Spijkstra)

Foto: fotodienst
Streekmuseum/Volkssterrenwacht
Burgum

Een ontdekking

In de zomer van 1997 begon Staatsbosbeheer met het opnieuw inrichten van een groot gebied ten noorden van De Leijen. Er werd ontgrond, gedempt, afgegraven, etc. Hierbij ontdekten Germ de Vries en Hendrik Buruma uit Eastermar een bijzonder fenomeen: een groot aantal zwerfstenen binnen een beperkt oppervlak. Zij waarschuwden de auteur, die de volgende dag (30 september) een kijkje nam. Visuele inspectie toonde een krans van stenen (graniet)² met een tweetal uitlopers in zuidelijke richting. Het geheel maakte de indruk door mensenhand te zijn neergelegd. De stenen lagen op een ondergrond van keizand. Tussen de stenen lag nog een deel van het op het keizand liggende veenpakket. De dikte van dit resterende veen bedroeg circa 15 cm: de bovenkant van deze laag viel samen met de toppen van de stenen van de cirkel. Een boring door de auteur toonde aan dat het keizand een dikte had van 50 à 60

cm. In dit zand bevonden zich kleine leemlenzen. Zoals te verwachten, werd onder het keizand een keileemlaag aangetroffen. Een dekzandlaag boven het keizand ontbrak.

Het oppervlakkig aanschouwen van een dergelijke situatie doet al snel het vermoeden rijzen dat we hier te maken hebben met bewoningssporen, bijvoorbeeld een tentring uit de steentijd. Een vermoeden dat nog wordt versterkt door de aanwezigheid van de in de inleiding genoemde laat-mesolithische site. Deze bevindt zich slechts op 70 meter afstand (in oostelijke richting) van de steencirkel. Verdere oppervlakte-inspectie door de auteur bracht op 30 m ten noorden van de steencirkel nog een tweetal mesolithische kernen aan het licht.

Het archeologisch onderzoek

Aangezien de plek bedreigd werd, is nog dezelfde dag contact opgenomen met Arend Timmerman, districtshoofd Mid-Fryslân van Staatsbosbeheer. Timmerman onderkende ogenblikkelijk het belang van de vondst en zei zijn volledige medewerking toe. Vervolgens werd Dick Stapert (Rijksuniversiteit Groningen) geïnformeerd; hij bezocht de vindplaats op 5 oktober. Hij was in gezelschap van de Deense archeologe Lykke Johansen.³ Mevrouw Johansen heeft evenals Stapert ervaring met steencirkels. Wat betreft Stapert kan ik verwijzen naar de Hamburg-site Oldeholtwolde en Johansen heeft op Groenland een aantal steencirkels opgegraven. Haije Veenstra (RAAP) was aanwezig voor tekenwerk.

Stapert stelde vast dat de stenen deel uitgemaakt moeten hebben van één grote zwerfkei. Door Stapert verrichtte boringen toonden de volgende stratigrafie: een restant veen met een dikte van 10 tot 20 cm; fluvio-periglaciaal zand met stenen en leemlensjes op circa 20 tot 80 cm; verweerd keileem vanaf ongeveer 80 cm diepte.

Met name door het ontbreken van dekzand was Stapert sceptisch over een plaatsing van deze site in de steentijd. Hij vermoedde dat het een ander een gevolg was van menselijke activiteiten uit een veel jongere periode. Toch werd besloten, midden in de steencirkel, een vlak van een vierkante meter op te graven. Groot was de verrassing toen er twee klingen in situ werden aangetroffen. De vuursteen van deze klingen is rood; veel artefacten van de nabijgelegen mesolithische vindplaats hebben dezelfde kleur. Een van de klingen lag op een platte zwerfsteen. De andere kling (gebroken) bevond zich op het

keizand. Voor verder onderzoek verzamelden Stapert c.s. houtskool in het oostelijk deel van het opgravingsvlak (binnen de steencirkel).

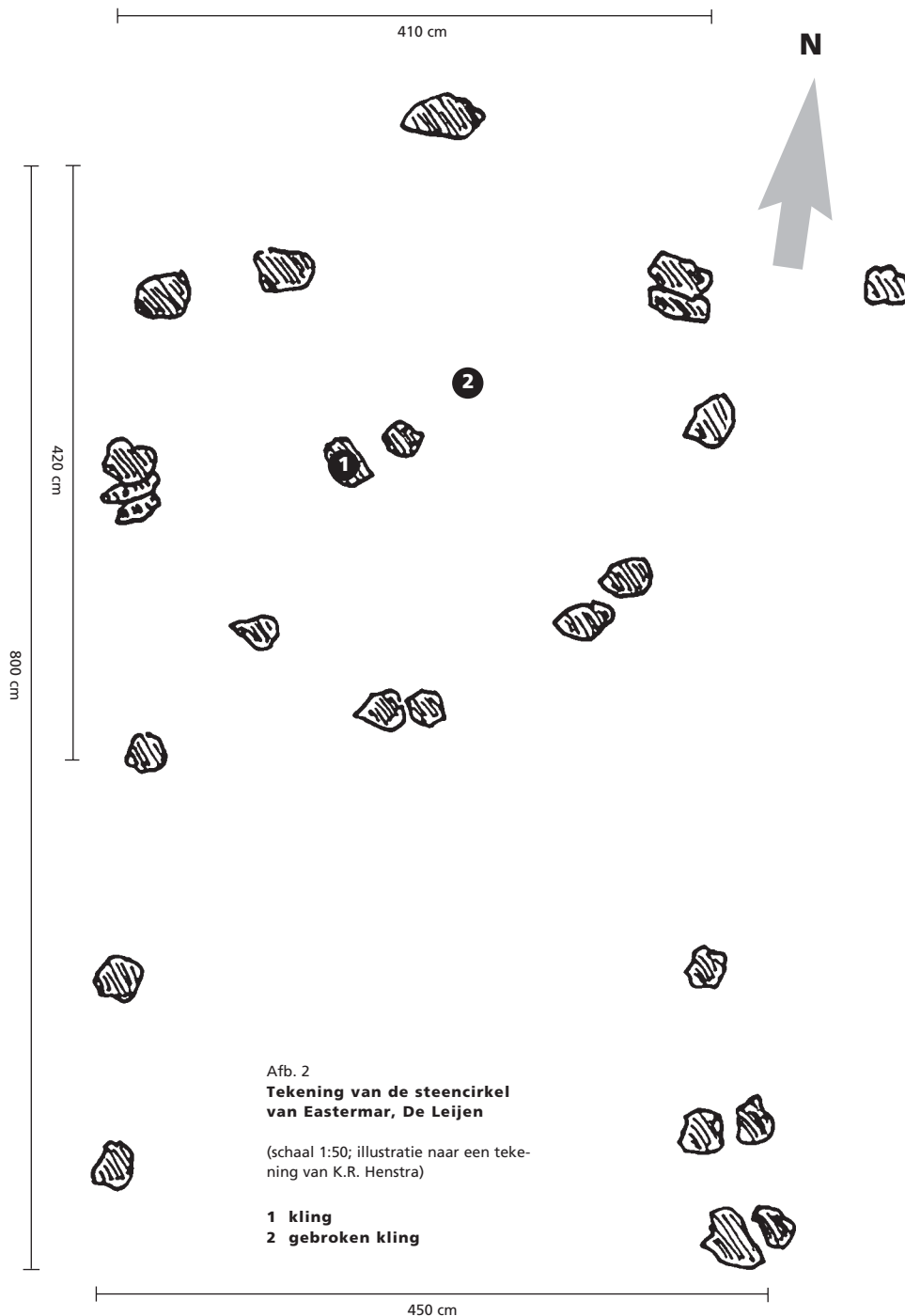
De voorlopige conclusie van Stapert was dat de cirkel niet dateert uit de steentijd en dat de klingen mogelijk aangevoerd zijn door mesolithische mensen.

Onderzoeksvragen

Laten we even teruggaan in de tijd. Gerekend vanaf de laatste ijstijd lag het landschap er vrijwel onbegroeid bij. De vroegste veengroei zal mogelijk zijn gestart in het laatste deel van het Boreaal, kort voor 7000 voor Chr. Deze veengroei zette sterk door in het Atlanticum (7000-3000 voor Chr.). De zwerfstenen liggen op het zand en zijn daar gepositioneerd voor de veengroei van start ging, of ten tijde van beginnende veengroei. Ook de klingen bevonden zich op een plek, waarvan je je moeilijk kunt voorstellen, dat zij - op het moment dat er al een pakket veen lag - zijn verloren.

Daarom resteren de volgende onderzoeksvragen:

- Hoe is het mogelijk dat de zwerfstenen direct op het keizand liggen?
- Op welke wijze zijn genoemde stenen zo fraai in groepjes van twee of drie terechtgekomen?
- Indien de grote zwerfkei veel later dan het mesolithicum door mensenhand is verbrijzeld, verwacht je dan de aanwezigheid van artefacten uit de steentijd op deze locatie?

Afb. 2

Tekening van de steencirkel van Eastermar, De Leijen

(schaal 1:50; illustratie naar een tekening van K.R. Henstra)

Uit het feit dat de moeite werd genomen een dikke steen te verbrijzelen, zou je kunnen afleiden dat er onvoldoende basis-materiaal - in de vorm van stenen met een doorsnede van ongeveer 20 à 25 cm - aanwezig was. Metingen door de auteur verricht tonen aan dat dit inderdaad het geval is: alleen stenen met een maximale doorsnede van 10 à 12 cm bevinden zich in zijn collectie. Iets verder naar het noordwesten is nog een zware zwerfkei met een geschatte diameter van 60 cm gevonden.

Aangezien er mijns inziens nog voldoende vragen overblijven die een vervolgonderzoek rechtvaardigen, werd met Stapert afgesproken dat de Werkgroep Archeologie Streekmuseum (WAS '94) te Burgum - onder leiding van een nog uit te nodigen archeoloog - verder onderzoek voor haar rekening kon nemen.

Het Project 'Houtwallengebied' van RAAP

Eind 1996 is bovengenoemd project van het Regionaal Archeologisch Archiverings Project (RAAP) van start gegaan in Noordoost-Friesland. De gemeente Tytsjerksteradiel valt binnen het onderzoeksgebied van dit project. Deze gelukkige omstandigheid leidde al op 7 en 8 oktober tot een hoogtemeting en boorproject in het gehele gebied, inclusief de locatie van de steencirkel en de mesolithische site. Het onderzoek werd uitgevoerd door Peter Asmussen en Haije Veenstra van RAAP, daarbij geassisteerd door hun Brabantse collegae Eckhart Heungs en Jan Roymans. Mogelijk geeft dit onderzoek meer gegevens en kan een relatie aangetoond worden tussen de steencirkel en de site. Voorlopig is bij het boorprogramma reeds vastgesteld dat de vindplaats er nog redelijk onaangetaast bij ligt.

Tenslotte

Binnen de gelederen van de WAS '94 waren reeds afspraken gemaakt over de uitvoering van de opgraving. Dit onderzoek komt evenwel voorlopig op een zacht pitje te staan; het gehele gebied is door een sterke waterstuwing vanuit De Leijen onder water gelopen. In de zomer van 1998 zullen wij een nieuwe poging wagen. Met de gegevens van RAAP is dan mogelijk ook een betere onderzoeksstrategie uit te zetten.

M. van Coehoornweg 19
9251 LV Burgum
0511-462702

Noten

1 De rolsteenhamers en enkele trapezia zijn tentoongesteld in Streekmuseum/Volksterrenwacht Burgum (Menno van Coehoornweg 9).

2 Het graniet is afkomstig uit Zuid-Zweden en zwaar door veenzuren aangetaast (mondelinge mededeling van Jan Faber, Gytsjerk).

3 Mevr. Johansen is verbonden aan het 'Institut for Arkæologi og Etnologi' te Kopenhagen.